

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ**

Кафедра правознавства

ПРОГРАМА

навчальної дисципліни

«ВИБОРЧЕ ПРАВО»

з підготовки здобувачів вищої освіти

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Галузь знань	08 Право
Спеціальність	081 Право
Освітньо-професійна програма	«Право»

Полтава 2024 рік

Розробник /укладач програми:

Галина ЛАВРИК – д.ю.н., професор, завідувач (начальник) кафедри правознавства Полтавського університету економіки і торгівлі

Рецензенти програми:

Сергій БОСТАН – д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету «Запорізька політехніка»;

Марія МІРОШНИЧЕНКО – д.ю.н., професор, професор кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Програма навчальної дисципліни «Виборче право» обговорена і схвалена на засіданні кафедри правознавства,
протокол засідання кафедри правознавства від 28 травня 2024 р., № 10.

Завідувач (начальник) кафедри правознавства
д. ю. н., професор

 Галина ЛАВРИК

Гарант освітньо-професійної програми «Право»
з підготовки здобувачів вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 081 Право
галузі знань 08 Право

д. ю. н., професор

 Галина ЛАВРИК

Анотація навчальної дисципліни

У процесі розбудови держави, розвитку громадянського суспільства, захисту прав і свобод громадян для вирішення стратегічних для України завдань важливого значення набувають демократичні, прозорі, чесні вибори. Під час вивчення виборчого права детально розкриваються основні положення виборчого законодавства України, роз'яснюється зміст основних принципів виборчого права, виборчих прав громадян, суб'єктного, процедурного та часового аспектів виборчого процесу, а також досліджується практика вирішення виборчих спорів, особливості розгляду даної категорії справ судами.

Будучи складовою національного права, науки конституційного права і навчальною дисципліною виборче право представляє собою сукупність правових норм, стандартів і цінностей, що визначають принципи виборчого права, типи виборчих систем, які застосовуються в Україні та в зарубіжних країнах. Його завданням є детальне дослідження теорії та практики проведення виборів Президента України, виборів народних депутатів та місцевих виборів, а також аналіз інститутів органів адміністрування виборів, списків виборців, інформаційного забезпечення виборів і передвиборної агітації, спостереження за виборами, оскарження виборчих правопорушень.

Предметом навчальної дисципліни виборче право є теоретичні засади виборчого права, сутність виборчої системи та її типи, етапи виборчого процесу, особливості захисту виборчих прав та розгляду виборчих спорів.

Викладання навчальної дисципліни зорієнтовано на формування у здобувачів вищої освіти теоретичних знань щодо сучасного виборчого права шляхом ознайомлення зі змістом засад виборчого права, виборчими системами та практикою виборчого процесу і виборчих спорів, їх застосування задля провадження прикладної та практичної діяльності з дотриманням етичних стандартів професії правника.

Зміст цієї навчальної дисципліни розкривається у взаємопов'язаних темах таких модулів:

Модуль 1. Загальні положення виборчого права.

Модуль 2. Конституційно-правове регулювання виборів в Україні.

Zusammenfassung der akademischen Disziplin

Im Prozess des Staatsaufbaus, der Entwicklung der Zivilgesellschaft und des Schutzes der Rechte und Freiheiten der Bürger sind demokratische, transparente und faire Wahlen von großer Bedeutung für die Lösung der strategischen Aufgaben der Ukraine. Das Studium des Wahlrechts zeigt im Detail die wichtigsten Bestimmungen der Wahlgesetzgebung der Ukraine, erklärt den Inhalt der Grundprinzipien des Wahlrechts, die Wahlrechte der Bürger, die subjektiven, verfahrensmäßigen und zeitlichen Aspekte des Wahlprozesses und untersucht auch die Praxis der Lösung von Wahlstreitigkeiten, die Besonderheiten der Prüfung dieser Kategorie von Fällen durch die Gerichte.

Als Bestandteil des nationalen Rechts, der Verfassungsrechtswissenschaft und einer akademischen Disziplin ist das Wahlrecht eine Reihe von Rechtsnormen,

Standards und Werten, die die Grundsätze des Wahlrechts und die Arten der in der Ukraine und im Ausland verwendeten Wahlsysteme definieren. Seine Aufgabe ist es, die Theorie und Praxis der Präsidentschafts-, Parlaments- und Kommunalwahlen im Detail zu untersuchen sowie die Institutionen der Wahlverwaltungsorgane, die Wählerlisten, die Informationsunterstützung für die Wahlen und den Wahlkampf, die Wahlbeobachtung und die Anfechtung von Wahlverstößen zu analysieren.

Gegenstand des Faches Wahlrecht sind die theoretischen Grundlagen des Wahlrechts, das Wesen des Wahlsystems und seiner Arten, die Etappen des Wahlprozesses, die Besonderheiten des Schutzes des Wahlrechts und die Behandlung von Wahlstreitigkeiten.

Die Lehre des Fachs konzentriert sich auf die Bildung von theoretischen Kenntnissen des modernen Wahlrechts, indem die Studenten mit dem Inhalt der Grundsätze des Wahlrechts, der Wahlsysteme und der Praxis des Wahlprozesses und der Wahlstreitigkeiten vertraut gemacht werden, sowie mit deren Anwendung bei der Durchführung angewandter und praktischer Tätigkeiten unter Einhaltung der ethischen Normen des Rechtsberufs.

Der Inhalt dieser Disziplin wird in den miteinander verbundenen Themen der folgenden Module deutlich:

Modul 1: Allgemeine Bestimmungen des Wahlrechts.

Modul 2. Verfassungsrechtliche und rechtliche Regelung der Wahlen in der Ukraine.

Annotation of educational discipline

In the process of building the state, developing civil society, protecting the rights and freedoms of citizens, democratic, transparent and fair elections are of great importance for solving strategic tasks for Ukraine. The study of electoral law reveals in detail the main provisions of the electoral legislation of Ukraine, explains the content of the basic principles of electoral law, the electoral rights of citizens, the subjective, procedural and temporal aspects of the electoral process, and also examines the practice of resolving electoral disputes, the peculiarities of consideration of this category of cases by courts.

As a component of national law, the science of constitutional law and an academic discipline, electoral law is a set of legal norms, standards and values that define the principles of electoral law and the types of electoral systems used in Ukraine and in foreign countries. Its task is to study in detail the theory and practice of presidential, parliamentary and local elections, as well as to analyse the institutions of election administration bodies, voter lists, information support for elections and election campaigning, election observation, and appeal against election offences.

The subject of the discipline Electoral Law is the theoretical foundations of electoral law, the essence of the electoral system and its types, stages of the electoral process, peculiarities of protection of electoral rights and consideration of electoral disputes.

Teaching of the discipline is focused on the formation of theoretical knowledge of modern electoral law by familiarising students with the content of the principles of

electoral law, electoral systems and practice of the electoral process and electoral disputes, their application for the implementation of applied and practical activities in compliance with the ethical standards of the legal profession.

The content of this discipline is revealed in the interrelated topics of the following modules:

Module 1: General provisions of electoral law.

Module 2. Constitutional and legal regulation of elections in Ukraine.

ВСТУП

Належне усвідомлення сутності і значення демократичних, прозорих, чесних виборів, необхідності вироблення доктринального підходу та механізму їх забезпечення передбачає вивчення виборчого права в межах окремої навчальної дисципліни. Програма цієї навчальної дисципліни укладена відповідно до освітньо-професійної програми «Право» з підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 081 Право галузі знань 08 Право, що розроблена на основі Стандарту вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 081 Право галузі знань 08 Право, затвердженого та введеного в дію Наказом Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 р. № 644 (далі – Стандарт), після ґрунтовного ознайомлення з напрацюваннями вітчизняними правничими школами з реалізації ОПП «Право» (ЛНУ ім. І. Франка, <https://education-programs.lnu.edu.ua/bachelor/law/law/>; НЮУ ім. Ярослава Мудрого, <https://nlu.edu.ua/pershyj-bakalavrskyj-riven-opp-081-pravo/>; ЧНУ ім. Юрія Федьковича, <https://drive.google.com/file/d/1IyH1AYDyCm9281mLM3EQ4jC0nhSPWluI/view>) щодо забезпечення розширення і поглиблення загальних, спеціальних (фахових, предметних) компетентностей та досягнення відповідних результатів під час опанування виборчого права як вибіркової навчальної дисципліни виборче право (URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/01/Vyborche-pravo.pdf>; URL: <https://drive.google.com/file/d/1Mkmm4yHKhupoftpwVS1PzcW19-sIdzAV/view>), виборчого права та виборчого процесу як вибіркової освітньої навчальної дисципліни прикладної спрямованості освітньої програми підготовки бакалаврів (URL: https://library.nlu.edu.ua/images/files/nmp_VPVP.pdf), зокрема, в світлі демократичного доробку держав-членів Ради Європи, держав-учасниць Європейського Союзу.

Будучи складовою національного права, науки конституційного права і навчальною дисципліною виборче право представляє собою сукупність правових норм, стандартів і цінностей, що визначають принципи виборчого права, типи виборчих систем, які застосовуються в Україні та в зарубіжних країнах. Його завданням є детальне дослідження теорії та практики проведення виборів Президента України, виборів народних депутатів та місцевих виборів, а також аналіз інститутів органів адміністрування виборів, списків виборців, інформаційного забезпечення виборів і передвиборної агітації, спостереження за виборами, оскарження виборчих правопорушень.

Предметом навчальної дисципліни «Виборче право» є теоретичні засади виборчого права, сутність виборчої системи та її типи, етапи виборчого процесу, особливості захисту виборчих прав та розгляду виборчих спорів.

Метою вивчення навчальної дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти теоретичних знань щодо сучасного виборчого права шляхом ознайомлення зі змістом засад виборчого права, виборчими системами та практикою виборчого процесу і виборчих спорів, їх застосування задля

провадження прикладної та практичної діяльності з дотриманням етичних стандартів професії правника.

Відповідно до освітньо-професійної програми «Право» з підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 081 Право галузі знань 08 Право (далі освітньо-професійна програма) опанування навчальної дисципліни покликане розширити та поглибити наступні **компетентності**:

загальні:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК1);
- здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями *про поняття і категорії виборчого права; сучасний стан та основні тенденції розвитку виборчого права в Україні та державах-учасницях Європейського Союзу* (ЗК7);
- здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів) (ЗК10);
- здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні (ЗК11);
- здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми (ЗК12);

спеціальні (фахові, предметні):

- здатність здійснювати порівняльний аналіз окремих правових інститутів права Європейського Союзу та Ради Європи і правової системи України (СК6);
- здатність застосовувати норми та інститути права, щонайменше з таких галузей, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне <...> право, <...>, кримінальне і кримінальне процесуальне право (СК7);
- здатність застосовувати правові принципи та доктрини (СК 8);
- здатність аналізувати правові проблеми *виборчого права* та обґрунтовувати правові позиції *щодо форм безпосереднього народовладдя, опонувати, оцінювати докази та наводити переконливі аргументи* (СК12);
- здатність до критичного та системного аналізу правових явищ (СК 13);
- здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення (СК16).

Відповідно до освітньо-професійної програми **передбачаються програмні результати навчання**:

- визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин (РН 1);
- знати та розуміти міжнародні стандарти прав людини, положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини (РН2);
- оцінювати недоліки і переваги певних правових аргументів, аналізуючи відому проблему *конституційно-правового регулювання формування, обсягу повноважень, принципів та форм діяльності органів адміністрування виборів (виборчих комісій)* (РН 6);
- самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій (РН 9);

– доносити до респондента матеріал правової проблематики *виборчого права* доступно і зрозуміло, *пропонувати і обґрунтовувати варіанти її розв'язання (вирішення)* (РН 12);

– знати та розуміти особливості реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права (РН 13);

– використовувати *відповідну* статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для правничої діяльності (РН 14);

– застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової системи (РН 18);

– пояснювати природу та зміст основних правових (*конституційних*) явищ і процесів, *що впливають на виборче законодавство, а також зумовлюють необхідність його реформування; виявляти розуміння меж та механізмів конституційно-правового регулювання виборів в Україні* (РН 19);

– виокремлювати і аналізувати юридично значущі факти і робити обґрунтовані правові висновки (РН 20).

Навчальна дисципліна є **вибірковою**.

Форма підсумкового контролю знань: **залік**.

Програмний зміст навчальної дисципліни¹

Модуль 1. Загальні положення виборчого права

Тема 1. Поняття, становлення та розвиток виборчого права

Поняття, становлення та розвиток виборчого права. Виборче право в суб'єктивному та об'єктивному розуміннях. Активне та пасивне виборче право. Виборчі цензи. Вибори представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування як передбачена Конституцією і законами України форма прямого (безпосереднього) народовладдя. Класифікація виборів. Функції виборів.

Міжнародні стандарти та принципи виборчого права, їх втілення у нормах виборчого законодавства України

Тема 2. Джерела виборчого права

Поняття та види джерел виборчого права. Система виборчого законодавства України. Виборчий кодекс, його структура та новели. Юридичні позиції Конституційного Суду України у сфері виборів. Застосування доктрини політичного питання при розгляді звернень, пов'язаних із виборчим процесом. Рішення Європейського суду з прав людини щодо права на вільні вибори та інших, що дотично стосуються виборчих прав.

¹ При визначенні інформаційного обсягу навчальної дисципліни використані: Виборче право та виборчий процес: навчально-методичний посібник для студентів 2 курсу першого (бакалаврського) рівня галузь знань 08 “Право” спеціальності 081 “Право” / уклад.: Романюк П. В., Мохончук Б. С., Любченко О. О. Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2023. 76 с.

Тема 3. Принципи виборчого права

Принципи виборчого права. Поняття принципів виборів. Система та класифікація принципів виборчого права. Міжнародні документи, які визначають загальні принципи демократичних виборів. Основні засади виборів, їх зміст і конституційне закріплення. Принцип вільних виборів. Абсентеїзм та шляхи його подолання. Обов'язковий виборчий вотум. Принцип загального виборчого права. Цензи загального виборчого права в Україні (громадянства, віку, дієздатності, осілості, лінгвістичний ценз, моральний ценз). Принцип рівного виборчого права. Відхилення від принципу рівного виборчого права (плюральный вотум, спеціальне представництво, кооптація). Пряме і непряме виборче право. Принцип таємного голосування та гарантії його реалізації.

Тема 4. Виборчі системи

Поняття та структура виборчих систем: обов'язкові та факультативні елементи. Магнітуда виборчого округу, структура виборчого бюлетеня та виборча формула. Прохідний бар'єр, вимоги легальності виборів, квотування місць у представницькому органі влади. Класифікація виборчих систем. Мажоритарна, пропорційна, змішана виборчі системи, їх еволюція та сучасні різновиди. Виборчі системи на різних типах виборів в Україні. Характеристика виборчої системи з виборів народних депутатів України. Виборча система на виборах Президента України. Особливості виборчих систем на місцевих виборах. Переваги та недоліки виборчих систем в Україні.

Тема 5. Поняття, принципи, суб'єкти та етапи виборчого процесу

Поняття, засади та особливості виборчого процесу. Строки у виборчому процесі, календар виборів. Етапи виборчого процесу в Україні, їх функціональне призначення. Територіальна організація виборів в Україні. Порядок формування виборчих округів та виборчих дільниць.

Суб'єкти та учасники виборчого процесу в Україні. Конституційно-правовий статус виборців. Забезпечення виборчих прав внутрішньо переміщених осіб та інших мобільних груп виборців в Україні. Політичні партії та кандидати як суб'єкти виборчого процесу, їх представники. Правовий статус офіційних спостерігачів. Органи адміністрування виборів. Виборчі комісії, їх система та порядок утворення. Формування складу, повноваження та форми діяльності виборчих комісій. Центральна виборча комісія як незалежний державний орган з організації підготовки і проведення виборів.

Тема 6. Реєстрація та складання списків виборців. Висування та реєстрація кандидатів

Поняття, призначення та особливості ведення державного реєстру виборців. Порядок складання, уточнення та ознайомлення зі списками виборців. Відмінності між зміною виборчої адреси та тимчасовою зміною місця голосування без зміни виборчої адреси.

Загальний порядок висування та реєстрації кандидатів на різних типах виборів. Грошова застава. Відмова у реєстрації та скасування рішення про реєстрацію кандидатів.

Тема 7. Передвиборна агітація. Інформаційне та фінансове забезпечення виборів

Передвиборна агітація: поняття, форми та засоби. Обмеження щодо ведення передвиборної агітації. Джерела фінансування передвиборної агітації в Україні. Основні засади інформаційного забезпечення виборів. Фінансове забезпечення підготовки і проведення виборів. Оплата праці членів виборчих комісій та осіб, які залучаються до роботи у виборчій комісії. Порядок формування та використання виборчих фондів.

Тема 8. Голосування та встановлення результатів виборів

Матеріально-технічне забезпечення підготовки та проведення виборів. Організація і порядок голосування. Особливості голосування виборців за місцем перебування. Підрахунок голосів виборців. Визнання голосування на виборчій дільниці недійсним. Повторний підрахунок голосів виборців. Встановлення підсумків голосування. Транспортування виборчої документації. Встановлення та оприлюднення результатів виборів. Припинення повноважень окружних та дільничних виборчих комісій.

Модуль 2. Конституційно-правове регулювання виборів в Україні

Тема 9. Порядок підготовки і проведення виборів народних депутатів України

Конституційні засади виборів народних депутатів України. Види виборів народних депутатів, порядок і строки їх призначення і проведення. Активне і пасивне виборче право на виборах народних депутатів України. Законодавство про вибори народних депутатів України. Виборчий процес щодо виборів народних депутатів України. Територіальна організація виборів народних депутатів України. Система виборчих комісій при проведенні виборів народних депутатів України, порядок їх утворення, статус. Порядок висування кандидатів у народні депутати України. Порядок реєстрації кандидатів у депутати. Передвиборна агітація на виборах народних депутатів України. Форми і засоби передвиборної агітації. Строки проведення передвиборної агітації. Загальний порядок використання засобів масової інформації. Порядок використання електронних (аудіовізуальних) та друкованих засобів масової інформації. Обмеження щодо ведення передвиборної агітації. Гарантії діяльності у виборчому процесі кандидатів у депутати. Офіційні спостерігачі від суб'єктів виборчого процесу та громадських організацій. Офіційні спостерігачі від іноземних держав, міжнародних організацій. Організація і порядок голосування на виборах народних депутатів України. Встановлення підсумків голосування і результатів виборів депутатів. Офіційне оприлюднення результатів виборів. Реєстрація обраних депутатів. Порядок заміщення народних депутатів.

Тема 10. Порядок підготовки і проведення виборів Президента України

Конституційні засади виборів Президента України. Види виборів Президента України. Порядок і строки призначення та проведення виборів Президента України. Територіальна організація виборів глави Української держави (утворення територіальних виборчих округів та виборчих дільниць). Система виборчих комісій при проведенні виборів Президента України, порядок їх утворення, статус. Загальний порядок висування кандидатів на пост Президента України партіями та шляхом самовисування. Грошова застава.

Декларація про майно та доходи кандидата на пост Президента України. Реєстрація кандидата на пост глави Української держави. Відмова у реєстрації кандидата на пост Президента України. Скасування рішення про реєстрацію кандидата на пост Президента України. Гарантії діяльності кандидатів на пост Президента України. Порядок проведення передвиборної агітації на виборах Президента України. Форми і засоби передвиборної агітації. Строки проведення передвиборної агітації. Загальний порядок використання засобів масової інформації. Порядок використання електронних (аудіовізуальних) та друкованих засобів масової інформації. Процедури і строки проведення передвиборних теледебатів. Обмеження щодо ведення передвиборної агітації. Порядок голосування та визначення результатів виборів Президента України. Встановлення підсумків голосування в межах територіального виборчого округу. Встановлення результатів виборів Президента України. Офіційне оголошення результатів виборів. Повторні та позачергові вибори Президента України.

Тема 11. Порядок підготовки і проведення місцевих виборів в Україні

Конституційні засади місцевих виборів. Види місцевих виборів, порядок і строки їх призначення. Визначення загального складу місцевих рад. Виборчі округи та виборчі дільниці при виборах депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, сільських, селищних та міських голів. Система, порядок формування та статус виборчих комісій на місцевих виборах. Загальний порядок висунування та реєстрації кандидатів на місцевих виборах. Відмова в реєстрації кандидата на місцевих виборах. Строки, форми і умови проведення передвиборної агітації на місцевих виборах. Загальний порядок використання засобів масової інформації на місцевих виборах. Особливості використання друкованих та електронних (аудіовізуальних) засобів масової інформації на місцевих виборах. Обмеження щодо ведення передвиборної агітації на місцевих виборах. Гарантії діяльності місцевих організацій партій, їх уповноважених осіб, офіційних спостерігачів, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидатів у депутати та їх довірених осіб. Порядок голосування та встановлення результатів місцевих виборів. Організація голосування за місцем перебування виборця. Порядок підрахунку голосів на виборчій дільниці на місцевих виборах. Встановлення підсумків голосування. Встановлення результатів виборів сільського, селищного, міського голови, депутатів в одномандатних виборчих округах. Встановлення результатів виборів депутатів у багатомандатному виборчому окрузі. Визнання виборів недійсними та проведення повторного голосування. Реєстрація обраних депутатів Верховної Ради АРК, місцевих рад, сільських, селищних та міських голів.

Тема 12. Захист виборчих прав громадян

Форми та способи захисту виборчих прав громадян. Особливості оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів виборчого процесу та інших учасників виборів. Порядок і строки розгляду скарг виборчими комісіями та судами. Рішення за результатами розгляду скарг, заяв та позовів. Конституційно-правова, адміністративна та кримінальна відповідальність за порушення виборчого законодавства

Рекомендовані джерела інформації:

Конституція України та її офіційне тлумачення

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 245к/96-ВР із змінами, внесеними згідно Закону України № 1401-VIII від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532.
2. Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 1998 року № 1-рп/98 (справа про вибори народних депутатів України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-98>
3. Рішення Конституційного Суду України від 25 березня 1998 року № 1-22/98 (справа про тлумачення Закону України «Про вибори народних депутатів України»). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-98>
4. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2002 року № 2-рп/2002 (справа про виборчу заставу). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-02>
5. Рішення Конституційного Суду України від 24 грудня 2004 року № 1-45/2004 (справа про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України»). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v022p710-04>
6. Рішення Конституційного Суду України від 19 жовтня 2009 року № 1-50/2009 (справа про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09>
7. Рішення Конституційного Суду України від 4 квітня 2012 року № 7-рп/2012 (стосовно рівномірного віднесення закордонних виборчих дільниць до всіх одномандатних виборчих округів, які утворюються на території столиці України – міста Києва). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-12>
8. Рішення Конституційного Суду України від 5 квітня 2012 року № 8-рп/2012 (справа про висунання кандидатів у народні депутати України за змішаної виборчої системи). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-12>
9. Рішення Конституційного Суду України від 15 травня 2014 року № 5-рп/2014 (справа про строк, на який обирається Президент України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-14>
10. Рішення Конституційного Суду України від 21 грудня 2017 року № 1-21/2017 (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17>
11. Висновок Конституційного Суду України від 16 грудня 2019 року № 8-в/2019 у справі щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи) (реєстр. № 1017) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008v710-19>

Міжнародно-правові акти

12. Договір про запровадження Конституції для Європи (проект (2003/С169/01)). Ухвалив консенсусом Європейський Конвент 13 червня та 10 липня 2003 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_647
13. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року // 2015. – № 24 / № 39. – 2013. – Ст. 1418 / 450 с. – Ст. 718 / код акту 67165/2013. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036

14. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015

15. Європейська конвенція про громадянство від 6 листопада 1997 року (ратифіковано із застереженням та заявою Законом України N 163-V (163-16) від 20 вересня 2006 року) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 56, / № 41, 2006, ст. 2720 / ст.1917. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_004

16. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (зі змінами та доповненнями внесеними Протоколом № 11 від 11 травня 1994 року та Протоколом № 14 від 13 травня 2004 року) // Офіційний вісник України. 1998 р. № 13. 270 с. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004

17. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 року). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043

18. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 року (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 року). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042

Парламентські декларації

19. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року № 1427-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.

20. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

21. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року № 1771-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.

Закони України, Укази Президента України, Постанови Верховної Ради України

22. Виборчий кодекс України: Закон України від 19 грудня 2019 року N 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/396-IX>

23. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 року. *Офіційний вісник України*. 2011. № 59. Ст. 2347.

24. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 року № 141-VIII. *Голос України*. 2015. 27 лютого.

25. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017. № 4. Ст. 206.

26. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.

27. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26 січня 2021 року. *Офіційний вісник України*. 2021. № 135-IX. Ст. 94.

28. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.

29. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.

30. Про дерадянiзацiю законодавства України: Закон України вiд 21 квітня 2022 року № 2215-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20#Text>
31. Про державний реєстр виборцiв: Закон України вiд 22 лютого 2007 року № 698-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16>
32. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні: Закон України вiд 9 квітня 2015 року № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19>
33. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України вiд 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 94. Ст. 2709.
34. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України вiд 15 квітня 2014 року № 1207-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 36. Ст. 957.
35. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України вiд 06 вересня 2012 року № 5207-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 76. Ст. 3071.
36. Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим. Закон України вiд 23 грудня 1998 року № 350-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 5-6. Ст. 43.
37. Про лобіювання: Закон України вiд 23 лютого 2024 року № 3606-IX. *Офіційний вісник України*. 2024. № 27. Ст. 1725.
38. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України вiд 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст.170.
39. Про національну безпеку України: Закон України вiд вiд 21 червня 2018 року № 2469-VIII в редакції вiд 9 серпня 2024 року. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1903.
40. Про місцеві вибори: Закон України вiд 14 липня 2015 року. *Офіційний вісник України*. 2015. № 64. Ст. 2101 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/595-19/page>
41. Про політичні партії в Україні: Закон України вiд 5 квітня 2001 року № 2365-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 17. Ст.728.
42. Про правовий режим воєнного стану: Закон України вiд 12 травня 2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
43. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України вiд 16 березня 2000 року. *Офіційний вісник України*. 2000. № 15. С. 7-17.
44. Про статус народного депутата України: Закон України вiд 17 листопада 1992 року. № 2790–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.
45. Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України вiд 15 січня 1999 року № 401-XIV. *Офіційний вісник України*. 1999. № 4. Ст. 125.
46. Про Центральну виборчу комісію: Закон України вiд 30 червня 2004 року № 1932–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 36. Ст. 448.
47. Кодекс адміністративного судочинства України вiд 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
48. Кримінальний кодекс України вiд 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

49. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) від 7 грудня 1984 року № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

50. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 213 - 330) від 7 грудня 1984 року № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>

Основні рекомендовані джерела інформації:

51. Виборчий кодекс України. Книга перша. Загальна частина. Науково-практичний коментар / за ред. Ю. Б.Ключковського. Київ: К.І.С., 2021. 768 с.

52. Вирішення виборчих спорів: підручник. /за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. Київ: АК-ГРУП, 2023. 413 с. URL: <https://lnkd.in/epeZEZmy>

53. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваїте, 2018. 908 с.

54. Конституційне право України: підручник: [11-те вид., присвяч. 30-й річниці заснування юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»] / Ужгородський національний університет, Юридичний факультет, Кафедра конституційного права та порівняльного правознавства. Ужгород : РІК-У, 2023. 536 с.

Додаткові рекомендовані джерела інформації:

55. Афанасьєва М. В. Виборча інженерія в Україні: монографія / М. В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2014. 382 с. URL: dspace.onua.edu.ua/handle/11300/1521

56. Бакумов О.С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах проблеми його реалізації. Монографія. Харків: «Право», 2015. 200 с.

57. Барабаш Ю. Г. (Комісія з питань здійснення народовладдя). Щодо права визначення конституційного ладу народом України. URL: <http://cau.in.ua/ua/activities/analytics/id/ju.g.barabash-komisija-z-pitan-zdijsnennja-narodovladdja.-schodo-465/>

58. Вибори Президента України 2019: посібник для суддів / [Б. Мохончук, П. Романюк та ін.]; за ред. Ю. Барабаша. Київ: «АК-Group», 2019. 212 с.

59. Дріза Маурер А., Ортъє В., Кулик О., Рабич А., Венгер В. Оцінка ризиків та можливості використання альтернативних форм голосування на післявоєнних виборах в Україні з фокусом на інтернет-голосуванні Страсбург: Рада Європи, 2024. 120 с. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/44399.pdf>

60. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи : пер. з англ. / за ред. Ю. Ключковського. Вид. 2-е, випр. і доповн. К., 2009. 500 с. URL: <file:///D:/Мама/CDL-elec-opinions-UKR.pdf>

61. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії : В 2-х част. Ч.1 / За ред. Ю. Ключковського. 3-є вид. випр. і доп. Київ: "Логос", 2016. 552 с.
62. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії : В 2-х част. Ч.2 / За ред. Ю. Ключковського. 3-є вид. випр. і доп. Київ: "Логос", 2016. 472 с.
63. Історія виборів: виборчі права в Україні. URL: https://www.oporaua.org/news/vybory/election_history/22863-istoriia-viboriv-viborchi-prava
64. Історія виборів: виборчі системи в Україні. URL: https://www.oporaua.org/news/vybory/election_history/22821-istoriia-viboriv-viborchi-sistemi-v-ukrayi
65. Історія референдумів: український досвід. URL: https://www.oporaua.org/news/vybory/election_history/22791-istoriia-referendumiv-ukrayinskii-dosvid
66. Ключковський Ю., Венгер В. Передумови та виклики для організації й проведення виборів в Україні у післявоєнний час. Оновлене дослідження з оцінки ситуації (станом на грудень 2023 року). Страсбург: Рада Європи, 2023. 48 с. URL: <https://rm.coe.int/ua-2023-electionsneeds-assessment-2777-2271-8729-1/1680ae9b59> (дата звернення: 12.12.2024)
67. Ключковський Ю. Б. Виборчий процес: правова природа і суб'єктний аспект/ Ю.Б. Крючковський *Право України*. 2014. № 7. С. 157-166.
68. Ключковський Ю. Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство: монографія / Ю. Б. Ключковський. Київ: Час Друку, 2011. 132 с. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe?....
69. Ключковський Ю.Б. Правова природа та зміст міжнародних виборчих стандартів. *Український часопис конституційного права*. 2018. № 2. С. 27-41.
70. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/401765.pdf>
71. Ключковський Ю. Б. Референдум у системі державного режиму представницької демократії. *Право України*. 2019. № 10. С. 95-112. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/9782.pdf>
72. Колісник В. П. Сутність конституціоналізму, конституційна доктрина та головні доктринальні підходи до визначення конституційного ладу / В. П. Колісник // *Правова доктрина України. У 5-ти томах. Т. 2. Публічно-правова доктрина України / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка*. Харків: Право, 2013. С. 91-121.
73. Конституційне право: навч. посібник / Д. Терлецький, М. Афанасьєва, Ю. Батан [та ін.]; за заг. ред. Д. Терлецького ; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 584 с.
74. Конституція України. Науково-практичний коментар / [редкол.: Р. О. Стефанчук (співголова), О. В. Петришин (співголова), Ю. Г. Барабаш та ін. ; вступ. сл. В. Зеленського] ; за заг. ред. Р. О. Стефанчука й О. В. Петришина ; Нац. акад. прав. наук України ; Конст. Суд України. Харків : Право, 2024. 1176 с.

75. Місцеві вибори 2020: посібник для суддів / за ред. М. Цуркана. Київ: «АК-Group», 2020. 308 с. URL: https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2020/09/IFES_Posibnyk_Miscevi-vybory_full_WEB_11092020-1.pdf
76. Мохончук Б.С. Виборчі системи: порівняльно-правове дослідження / Б. С. Мохончук : монографія. Харків : Юрайт, 2021. 304 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/356221589_Mohoncuk_B_S_Viborci_sistemi_porivnalno-pravove_doslidzenna_B_S_Mohoncuk_monografia_Harkiv_Urajt_2021_304_s
77. Народовладдя в Україні: глобалізаційні виклики: монографія / Р.О. Стефанчук, С.О. Кузніченко, І.М. Мишак, О.В. Совгіря, В.Л. Федоренко, А.О. Янчук. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 764 с.
78. Нестерович В.Ф. Виборче право України: підручн. / В.Ф. Нестерович. Київ: Вид-во Ліра-К, 2017. 504 с.
79. Огляд судової практики з розгляду спорів щодо виборів та виборчих правопорушень в Україні: за результатами президентських та парламентських виборів 2019 року. за ред. М. Цуркана Київ: "АК-Group", 2020. 147 с. URL: <http://nsj.gov.ua/files/1590748254IFES-Ukraine-Overview-of-court-practices-on-election-dispute-resolution-v1-Ukr.pdf>
80. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній: посібник для суддів / за ред. М. Цуркана – Київ : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. 152 с. URL: [http://nsj.gov.ua/files/1624528201ifes%20posibnyk%20suddiv%20web%20\(1\).pdf](http://nsj.gov.ua/files/1624528201ifes%20posibnyk%20suddiv%20web%20(1).pdf)
81. Панкевич І. М. Традиція виборності влади в Україні: монографія / І. М. Панкевич. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 488 с.
82. Позачергові вибори народних депутатів України 2019: посібник для суддів / [Б. Мохончук, П. Романюк та ін.]; за ред. М. Цуркана. Київ: «АК-Group», 2019. 252 с. URL: http://www.nsj.gov.ua/files/1563186725IFES_15072019.pdf
83. Посібник з розслідування виборчих справ: Стандарти, техніки та ресурси для розслідування спорів пов'язаних із виборами (STRIDE) / Чед Вікері та Кетрін Еллена / Пер з англ. І. Бабаніна. Київ: видання ТОВ Гнозіс; друк ТОВ АК Груп, 2021. 110 с. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/12/ifes-election-investigation-guidebook-ukr-web-v2-1.pdf>
84. Розвиток форм безпосередньої демократії в Україні: аналіз доцільності та перспектив застосування: аналіт. доп. / [Павленко І. А., Даниляк О. О., Макаров Г. В., Руденко А. В.]. Київ: НІСД, 2019. 65 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/dopovid-1.pdf>
85. Розгляд судами справ щодо порушень правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній: навчально-практичний посібник для суддів / за ред. М. Цуркана – Київ : ТОВ «Видавничий будинок «Аванпост-Прим», 2022. – 212 с. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2022/02/ifes-ukraine-handboof-for-judges-on-considering-pf-violations-v1-2022-02-23-ukr.pdf>

86. Романюк П. В. Конституційно-правові засади інституту представницького мандата в Україні / П. В. Романюк. Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини”», 2019. 192 с.
87. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія. Дослідження структур, мотивів і результатів / пер. з англ. Київ: АртЕк, 2001. 212 с.
88. Селіванов А. О. (Комісія з питань здійснення народовладдя). Щодо реалізації народовладдя через органи державної влади в Україні URL: <http://cau.in.ua/ua/activities/analytics/id/a.o.selivanov-komisija-z-pitan-zdijsnennja-narodovladdja.-schodo-470/>
89. Скрипнюк О.В. Федоренко В. Категорії «народний суверенітет», «народне волевиявлення» «безпосередня демократія», «форма безпосередньої демократії»: теоретико-методологічні аспекти. *Право України*. 2012. № 9. С.281-288.
90. Стефанчук, Р. О., Федоренко, В. Л., Янчук, А. О. Фейкові референдуми і спотворене народовладдя – інструменти військової агресії рф проти України і західної демократії. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 4. С. 11–39.
91. Теофіл Іван. Виборчі системи та їхні політичні наслідки. *Нова політика*. 1996. № 2. С. 23-31; № 4. С. 11-30.
92. Цифрові технології та виборчий процес: стандарти ЄС на захисті демократичного вибору. Аналітичний звіт – Київ: ГО «Лабораторія цифрової безпеки», 2022 р. URL: <https://dslua.org/wp-content/uploads/2022/10/TSyfrovitekhnolohii-ta-vyborchyy-protses.pdf>
93. Юркевич І., Романів А. Чергові повоєнні парламентські та президентські вибори в Україні: організаційні питання та виклики для демократії. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 1. С. 24-35.
94. Compendium of international standards for elections: fourth edition, European Commission, Directorate-General for External Relations. Publications Office, 2019, 289 p. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2770/923866>